

1. ΤΟ ΧΑΡΕΜΙ ΠΟΥ ΕΞΟΥΣΙΑΖΕ ΜΙΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Μέσο: ΤΑ ΝΕΑ_ΒΙΒΛΙΟΔΡΟΜΙΟ

Ημ. Έκδοσης: . . . 19/05/2018 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 19/05/2018

Σελίδα: 1

Χορός στο χαρέμι. Πίνακας του ιταλού ζωγράφου Τζούλιο Ροζάτι (1858-1917)

Λέσλι Πιρς Το χαρέμι που εξουσίαζε μια αυτοκρατορία

Τα κλισέ για την ομάδα των γυναικών του σουλτάνου στέκονται σε σεξουαλικά ζητήματα. Όμως επρόκειτο για πολύ πιο διευρυμένο θεσμό με μεγάλη κοινωνική, πολιτισμική και πολιτική σημασία. Το βιβλίο της νεοϋορκέζας καθηγήτριας αποκαλύπτει την άλλη του όψη

Το 2005, η Τουρκία, λίγο διάστημα μετά την υπογραφή της συμφωνίας για την έναρξη ενταξιακών διαπραγματεύσεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση, εγκαινίασε την έκθεση «Οι Τούρκοι» στη Βασιλική Ακαδημία Τεχνών του Λονδίνου. Ο πεντακοσίων σελίδων μεγάλου σχήματος κατάλογος της έκθεσης καλύπτει μια χιλιετία (600-1600) και περιλαμβάνει δείγματα της τέχνης των λαών και φυλών που από τη Μογγολία έφτασαν στη Μεσόγειο και οικοδόμησαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η ακμή της οποίας ολοκληρώνεται από την Αλωση ως τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή (1494-1566). Η απόδοση των εκθεμάτων ήταν αβέβαιη («πιθανόν από το Ιράν», «πιθανόν από την Τουρκία», «αποδοσμένα σε»), η επιλογή τους όμως τονίζει την ισλαμική θρησκευτική και κοσμική τέχνη και παράδωσε δίκως αναφορά στο Βυζάντιο, που επηρέασε την τουρκική πολιτική και πολιτιστική επέκταση μέσα από τα εδάφη του κατά τον 7ο ως τον 9ο αιώνα. Αυτό το κενό κάλυψε λεπτομερώς η έκθεση «Βυζάντιο και Ισλάμ» στο Μπτροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης το 2012. Νοοτροπίες, θέματα και τεχνολογίες που καλλιιεργήθηκαν στο Σινά, σε περιοχές της Συρίας, μαθήματα ζωής από τους Στυλίτες, τους Κόπτες, τους ερημίτες και τους μοναχούς υπήρξαν μια ευδιάκριτη κληρονομιά, αναπόφευκτη για τα τουρκικά επιτεύγματα.

Στην έκθεση του 2005, το 40% των εκθεμάτων προερχόταν από τους θησαυρούς του Τοπ Καπί, του σουλτανικού ανακτόρου, προς υποστήριξη

ΓΡΑΦΕΙ Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ Δ. ΔΡΑΚΟΝΤΑΕΙΑΔΗΣ

ότι το κέντρο της αυτοκρατορίας ήταν ταυτόχρονα ο ομφαλός της πολιτικής και κοινωνικής προβολής, φάρος και οδηγός της τέχνης και του πολιτισμού. Αυτή η συγκέντρωση σε έναν χώρο οφειλόταν στο γεγονός ότι, σε αντίθεση με δυναστείες και ανταρσίες εξουσίας ανά τον κόσμο, η Οθωμανική Αυτοκρατορία υπήρξε υπόθεση μίας και μόνης οικογενειακής διαδοχής από πατέρα σε γιο. Και, όπως εξετάζει λεπτομερώς η Λέσλι Πιρς (1943), το κέντρο της δυναμικής και της μακρομέρησης της αυτοκρατορίας δεν ήταν άλλο από το σουλτανικό χαρέμι στο σουλτανικό ανάκτορο. Η λέξη χαρέμι προέρχεται από την αραβική ρίζα χ-ρ-μ, η οποία ενέχει τη σημασία του απαγορευμένου και άνομου, αλλά και του ιερού και άβιατου. Κατ' επέκταση, η είσοδος στο χαρέμι δεν επιτρεπόταν ή ελεγχόταν. Ετσι, το χαρέμι, επιβάλλοντας περιορισμούς στα ενδιαφέροντα, και συγκεκριμένα στους άντρες, ανάλογα με τους βαθμούς συγγένειας με τις γυναίκες του σπιτιού, γεννά σεβασμό, υποδλώνει θρησκευτική καθαρότητα και τιμή, εμπνέει την απαιτούμενη ευλάβεια. Η ιερότητα

→ ΣΥΝΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

Λέσλι Πιρς

Το χαρέμι που εξουσίαζε μια αυτοκρατορία

→ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

του αδύτου της εσωτερικής αυλής ενός τεμένουσ λεγόταν επίσης χαρέμι. Και ακόμα περισσότερο, η παρουσία του σουλτάνου ως «σκιά του Θεού» στο χαρέμι του καθαγίαζε τον κύριο, ο οποίος, παρόλο που δεν ήταν καλά οκωρωμένος, δεχόταν σπανίως επιθέσεις, ακόμα και τον 17ο αιώνα, κατά τη διάρκεια του οποίου ξεκίνησαν βίαιοι εκθρονισμοί και δολοφονίες σουλτάνων.

Προσεκτικά διαστρωματωμένο

Το σουλτανικό χαρέμι έμοιαζε πολύ με το χαρέμι στους οίκους των κοινών ανθρώπων, με τη διαφορά ότι ήταν πιο εκτεταμένο και προσεκτικά διαστρωματωμένο. Για τις περισσότερες ή λιγότερο ευκατάστατες οικογένειες το χαρέμι εξυπηρετούσε την πεποίθηση περί σεξουαλικής ευπρέπειας, ότι δηλαδή οι άγαμες γυναίκες και άνδρες που μπορούσαν να συνάψουν νόμιμες ερωτικές σχέσεις έπρεπε να μένουν ξεχωριστά, υποδηλώνοντας ότι η σεξουαλικότητα δεν ήταν η βασική αρχή που ρύθμιζε τα του οίκου. Αν σκεφτούμε πως η οικογένεια κάλυπτε όλους τους βαθμούς συγγένειας, το χαρέμι ήταν ο τόπος όπου συγκατοικούσαν και συμβίωναν ο σύζυγος με τη σύζυγο ή τις συζύγους του (τέσσερις το πολύ), παλλακίδες (δίκως περιορισμό), σκλάβες, αγόρια και κορίτσια, άγαμες, διαζευγμένες, χήρες αδελφές του συζύγου, η χήρα μητέρα του, υπηρέτριες που εξυπηρετούσαν γυναίκες και άνδρες της οικογένειας. Αυτή η δομή διαμόρφωνε ένα εξαιρετικά σύνθετο πλέγμα σχέσεων με την κεφαλή του

1. «Η Κόκκινη Σουλτάνα». Πίνακας του Τπισάνο (1550) που απεικονίζει τη Χιουρέμ Σουλτάνα, αγαπημένη και η νόμιμη σύζυγο του σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς. Επαιξε μεγάλο ρόλο στις αποφάσεις του συζύγου της για τη διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
2. Η ελληνικής, σύμφωνα με πολλούς, καταγωγής Κιοσέμ Σουλτάνα (1589-1651) ήταν η ισχυρότερη γυναίκα στην ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Εξέκρουσα προσωπικότητα ήταν επίσημη αντιβασιλέας δύο φορές

επιβεί ραγδαία, αναμφίβολα λόγω της μόνιμης παρουσίας του σουλτάνου ανάμεσά τους, περιστοιχίζόμενου από έμπιστους και συνεργάτες.

Η βαλιδέ σουλτάνα

Περιηγητές και λόγιοι της Δύσης σημείωναν πως το σουλτανικό χαρέμι ήταν εξαιρετικά πολυάνθρωπο: από τα μέσα του 16ου αιώνα, όπου περιλάμβανε 150 γυναίκες, έναν αιώνα αργότερα, ο αριθμός τους έφτανε περίπου τις 400, πρόγμα που αύξησε τον βαθμό πολυπλοκότητας της διοίκησης, διαχείρισης και λειτουργίας του. Αυτή η κατάσταση αντιμετώπιστηκε με πρόθετο γραφειοκρατικό και υπηρετικό προσωπικό, με την επέκταση της διοικητικής ιεραρχίας (καθοριστική η συμβολή των ευνοϊκών), με ερμηνείες του ισλαμικού δικαίου ως προς τη λειτουργία, με υπολογισμούς μιας διαρκώς αναζητούμενης ισορροπίας που διαμόρφωνε κατ' ανάγκην τους ρόλους των γυναικών. Το σουλτανικό χαρέμι μεταβλήθηκε σε σουλτανικό χαρέμι γυναικείας εξουσίας. Μια εξέλιξη είναι πως η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπήρξε μακριά και επώδυνη μετά τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή ως την κατάρρευσή της στις

Η 75χρονη Λέσλι Π. Πιρς είναι καθηγήτρια Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης. «Το Σουλτανικό χαρέμι» της χάρισε το Βραβείο M.F. Κοργιου της Ενωσής Οθωμανικών και Τουρκικών Σπουδών

αρχές του 20ού αιώνα, έτσι που η εξουσία παρέμενε θεσμικά στα χέρια ανήλικων και ανάλιων σουλτάνων, η δυναστική συνέχεια όμως εξασφαλιζόταν από εκείνη τη γυναίκα που έφερνε στον κόσμο τον διάδοχο του θρόνου, από τη βαλιδέ σουλτάνα, απόλυτη κυρίαρχο στο χαρέμι, μητέρα-φωμιά της δυναστείας. Οι ιστορικοί προσδιορίζουν πως η εξουσία της βαλιδέ σουλτάνας ενισχυθηκε από το τέλος των τουρκικών εδαφικών κατακτήσεων (δεύτερη πολιορκία της Βιέννης, το 1683) και τη στροφή της αυτοκρατορίας στη συντήρηση των κερκτημένων μέσω «παζαρευμάτων» εντός της κοινωνικής πατριαρχίας, δηλαδή μέσω διαρκών ανταλλαγών προς διατήρηση της εσωτερικής ομαλότητας: ο πολεμιστής σουλτάνος είχε μεταβληθεί σε φίλακα του θρόνου του καθώς οι δάφνες των κατακτήσεων μαραίνονταν. Το χαρέμι της βαλιδέ σουλτάνας, ιδιοκτήτη κινητής και ακίνητης περιουσίας, εμφανιζόταν ως «αντ' αυτού»: απόλυτες φιλανθρωπίες, μεγαλοπρεπή τεμένη, χαράμι, δίκτυα υδρευσης, οικoi ευγενής, έργα επιφανέστερα εκείνων που έφερναν το όνομα σουλτάνων. Βαλιδέ σουλτάνες αγιοποιήθηκαν, παλλακίδες αναγνωρίστηκαν και τιμήθηκαν ως πολιτικές προσωπικότητες. Η μέριμνα για την παιδεία των γυναικών του χαρεμιού έδωσε εξαιρετικά δείγματα λογοτεχνίας και μουσικής και το χαρέμι έγινε κοιλίδα πολιτισμού ως τα μέσα του 19ου αιώνα, τότε που το Ανατολικό Ζήτημα έλαβε μορφή. Παράδειγμα ο κατάλογος 184 «Γυναικών Μουσικοσυνθετών» (Kadin Bestecileri), από τις οποίες 80 έδρασαν από το 1600 ως το 1900, με τελευταία κορυφαία εκπρόσωπο τη Λεϊκά Σαζ Χανουμεφέντη (1850-1936), που συνέθεσε πατριωτικά εμβατήρια αλλά και αισθαντικά μουσικά έργα. Με άλλα λόγια, η αυτοκρατορία κατέρρευσε και το χαρέμι καθυστέρησε να ακολουθήσει τον ίδιο δρόμο.

Οι ιστορικοί προσδιορίζουν πως η εξουσία της βαλιδέ σουλτάνας ενισχυθηκε από το τέλος των τουρκικών εδαφικών κατακτήσεων (δεύτερη πολιορκία της Βιέννης, το 1683) και τη στροφή της αυτοκρατορίας στη συντήρηση των κερκτημένων

σπιπού, πλέγμα που ενείχε το ερωτικό στοιχείο, γεγονός που διατάρασε σε αρκετές περιπτώσεις τις ισορροπίες και έφερνε στο φως άνομες ή παράνομες πράξεις, αλλά και κοιτοσομοπολία, που με τη σειρά τους ενίσχυαν την μυθολογία του χαρεμιού ως κέντρο ακολασίας, εκδικίσεων, αιματοχυσίας, ευνοιοκρατίας. Με αυτό τον τρόπο βεβηλώνονταν η ιερότητα του οίκου, καθώς το ιδιωτικό έκανε την αποκλειστικότητα του μυστικού: έβγαινε στον δημόσιο χώρο και αποτελούσε κοινό θέμα ή και θέαμα. Τέτοια αταξία δυσάρεστη και επίζημια για την κοινωνία ήταν άκρως ανησυχητική όταν τα βλήματα στρέφονταν στο σουλτανικό χαρέμι και στις εξουσίες των γυναικών του. Την ενόχλησή του για τέτοια τροπή των πραγμάτων εξέφρασε ο Σουλουλχά Εφέντης, θρησκευτικός ηγέτης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και υπέρτατος θεματοφύλακας του ιερού νόμου σπλιτεύοντας δημόσια το 1599 την εμπλοκή των γυναικών στη διακυβέρνηση και την ηγεμονική εξουσία ως φαινόμενο ανατρεπτικό της κοινωνικής ευταξίας. Είναι αλήθεια πως, κατά το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα, ο αριθμός των μελών του σουλτανικού χαρεμιού και το κύρος του προσωπικού του είχαν αυ-

Μακρά μελέτη

Ενα στολίδι γλώσσας και τεκμηρίωσης

Το βιβλίο της Λέσλι Πιρς, καθηγήτριας Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, αποτελεί μακράς μελέτης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με έμφαση στις αρχές της νεωτερικής περιόδου, κυκλοφόρησε το 1993 και δεν έχει πάψει να αποτελεί έργο αναφοράς. Το υλικό που προσφέρει θα χρησιμοποιηθεί για μια έκθεση «Οι Τούρκοι και το χαρέμι»: θα δειλue τις «οριεντελιστικές» παρερμηνείες και παρεξηγήσεις, θα αποδείκνυε πόσο σημαντικός και σχεδόν πρωτοπόρος υπήρξε ο τουρκικός πολιτισμός του χαρεμιού, θα φώτιζε τις θρησκευτικές και κοσμικές επιρροές της βυζαντινής αυτοκρατορικής αυλής στη σουλτανική ηγεμονία, θα ύψωνε τις «ευνοούμενες» του χαρεμιού στο επίπεδο μιας Μαντριά ντε Πομπαντούρ, θα υπογράμιζε πως οι «διομολογήσεις», δηλαδή τα πρόνομια των δυτικών δυνάμεων με κέντρο την Κωνσταντινούπολη μπόλιασαν την Τουρκία στη Δύση, θα εξερευνούσε με τη μεγαλύτερη δυνατή αντικειμενικότητα τις επαφές των ελληνικών κοινοτήτων και των Φαναριωτών με το χαρέμι. Εν αναμονή, το βιβλίο της Λέσλι Πιρς, στολίδι γλώσσας και τεκμηρίωσης, είναι ο απαραίτητος μπουσουλας για τον επαρκή αναγνώστη, για εκείνον που δεν παρασούρει ο άνεμος της πνευματικής ανευθυνότητας και απαιδευσίας.

Leslie P. Peirce
ΤΟ ΣΟΥΛΤΑΝΙΚΟ ΧΑΡΕΜΙ
ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΞΟΥΣΙΑ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ
Μτφ. Άννα Πλατάκη
Εκδ. ΜΙΕΤ, 2018, σελ. 614
Τιμή: 37 ευρώ

Βιβλιοδρόμιο
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΜΑΝΩΛΗΣ ΠΙΜΠΛΗΣ